

EKUMENIZAM OD IDEJE DO POKRETA

Vladan Lalović

Already in the early church different views and interpretations occurred, and as time went on these developed into serious theological discrepancies and schisms. The cause of this phenomenon should be looked for in the complexity of inculturation of Gospels during the first several centuries of Christianity, inside the Greek and Latin cultural circle. The blasphemy of disunited Christianity was followed by the reaction of the visionary individuals and groups, in official church and laymen circles, who gathered their forces in overcoming such historically conditioned state. We are recognising these efforts, which assumed institutional forms over time, as ecumenism or movement for restitution of unity among the Christian churches and communities. Clearly this orientation does not exclude, but opens ways for dialogue with representatives of other religions.

Još su se unutar rane crkve javila različita gledišta i tumačenja, koja su vremenom prerasla u ozbiljna teološka neslaganja i raskole. Uzroke za ove pojave treba tražiti u kompleksnosti inkulturacije evanđelja, tokom nekoliko prvih vjekova hrišćanstva, unutar grčkog i latinskog kulturnog kruga. Sablazan razjedinjenog hrišćanstva pratila je reakcija vizionarski usmjerenih pojedinaca i grupa, u službenim crkvenim i laičkim krugovima, koji su mobilisali svoje snage u prevazilaženju takvog istorijski uslovljenog stanja. Nastojanja u tom pravcu, koja su vremenom

poprimila institucionalne forme, prepoznajemo kao ekumenizam ili pokret za uspostavljanje jedinstva među hrišćanskim crkvama i zajednicama. Dakako ova orijentacija ne isključuje, već otvara, puteve za vođenje dijaloga sa pripadnicima ostalih religija.

Savremeni svijet prolazi kroz dinamične mijene, konflikte i otuđenja. Uprkos svemu tome svjedoci smo intenzivnih nastojanja usmjerenih prema geopolitičkim integracijama, užih i širih razmjera, kako na evropskom tlu, tako i u globalnim okvirima. Slične tendencije koje razumijemo pod pojmom „ekumenizam“ zahvatile su i duhovne prostore institucionalno razjedinjenog hrišćanstva, za koje doduše možemo reći da su prožimale mnoge hrišćanske denominacije kroz cijelo prošlo stoljeće, a i ranije.

Etimološki korijen riječi „ekumena“ (*οικουμένη*) potiče iz grčkog: *oikos* – dom, *oikeo* – stanovanje, *oikumene* – svijet, cijela nastanjena zemlja, carstvo. Sam pojam „ekumenizam“ nalazimo još kod Herodota, „oca istorije“ u V vijeku p.n.e. Takođe su ga upotrebljavali Aristotel i istaknuti atinski državnik Demosten, poznati kao najveći govornik antičke Grčke. Pod tim pojmom se podrazumijevao sav nastanjeni svijet. Posebno značenje pojam „ekumena“ poprima u doba Aleksandra Velikog kada su dijadosi, nasljednici njegovog carskog trona, zadržali laskavi naslov „Kralj cijele ekumene“. Kasnije u doba Rimske imperije on će se odnositi na područje mediteranskog basena, po kojem se široko rasprostirala grčko-rimska civilizacija. Kada su Rimljani izašli kao pobjednici u velikom ratu sa Antiohom Sirijskim, izaslanici Istoka su ih pozdravili kao „gospodare ekumene“. Čak se i sam Neron proglasio „spasiteljem i dobročiniteljem ekumene“. U Novom Zavjetu „ekumena“ se pominje u naredbi imperatora Avgusta pri sprovođenju popisa stanovništva u cijeloj zemlji, nastanjenom svijetu, što se odnosilo na Rimsko carstvo. Pojam „cijelo carstvo“ se vremenom prenio na crkvu, pa se počelo govoriti o „cijeloj Crkvi“, koju ranohrišćanski učitelj i reformator aleksandrijske škole Origen (185–254) opisuje kao ekumenu, dok

Vasilije Veliki sasvim poistovjećuje ova dva pojma. Od IV vijeka su se veliki opšti sabori, koji su se održavali u krilu hrišćanskog jedinstva na Istoku, nazivali ekumenskim i to iz dva razloga: prvo, što su na njima učestvovali episkopi „cijele ekumene“, a onda što ih je sazivao rimsko-romejski car „Vladar ekumene“. Tako se pojam „ekumenski“ sa geopolitičkog pomjerio na vjersko područje i crkvu kao cjelinu.¹

Iz navedenog se vidi da termin ekumenizam ima prilično široko značenje. Pored toga, njegova teološka dimenzija je veoma bogata i sadržajna. Danas je uobičajeno da se on odnosi na razjedinjeni hrišćanski svijet, koji teži ponovnom okupljanju u duhu Hristove prvosveštene molitve: „da jedno budu“ (*ut unum sint*).²

Već u prvim stoljećima hrišćanske ere univerzalnu Hristovu crkvu su počela nagrizati razna gnostička učenja³ i jeresi. Danas

¹ O pojmu ekumena (ekumenizam) vidi: Čedomir Drašković, u: *O ekumenizmu*, Beograd, 1983, 3–4; Juraj Kolarić, *Ekumenska trilogija: istočni kršćani, pravoslavni, protestanti*, Prometej, Zagreb, 2005, 667–668; Niko Ikić, *Ekumenske studije i dokumenti: izbor ekumenskih dokumenata katoličke i pravoslavne crkve sa popratnim komentarima*, Vrhbosanska katolička teologija, Sarajevo, 2003, 15–16; Dušan Moro, *Hod ekumenizma u XX stoljeću*, Služba Božja, Split, 2009, 5; Roman Miz, *Izazovi i problemi ekumenizma: ekumenska propedeutika i doktrinarne razlike*, Rusko slovo, Novi Sad, 2008. 11–13; Rosino Gibellini, *Teologija dvadesetog stoljeća*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1999, 485.

² „Da svi jedno budu, kao ti, Oče, što si u meni i ja u tebi, da i oni u nama jedno budu, da svijet vjeruje da si me ti poslao“. (Jov. 17, 21)

³ Gnosticizam (gnosis=prava spoznaja, znanje), učenje koje predstavlja mješavinu različitih filozofsko-religioznih elemenata. Ovaj sinkretistički pokret je bio naročito izražen u prvim vijekovima crkve. Gnostici su smatrali da je *gnosa* uzvišenija od same vjere (*pistis*), kojoj su pretpostavljali vjeru u mudrost (*pistis sophia*). Od najznačajnijih gnostika, po kojima su nazvani čitavi gnostički pravci, izdvajamo: Vasilida (Bazilida) i njegovu aleksandri-

gotovo sve hrišćanske denominacije dijele ubjeđenje da je rana crkva bila jedinstvena i da su njeni pripadnici disali jednim duhom, pa se prema ovoj hrišćanskoj legendi okreću primitivnoj crkvi u potrazi za čistijim oblikom vjere. Kako kaže autor *Proglasa apostola*, koji sebe naziva prvim historičarem hrišćanstva, sukobi i jeres pojavili su se tek poslije tog zlatnog doba.⁴ Međutim, da li je to bilo tako? Otkriće 52 rukopisa kod Nag Hamadija u Gornjem Egiptu 1945. godine, itekako dovodi u sumnju uvriježeno mišljenje o monolitnosti i harmoniji rane crkve. Ukoliko neki od ovih gnostičkih tekstova predstavljaju rane vidove hrišćanskog učenja, onda nam se nameće zaključak da je, kasnije idealizovano, rano hrišćanstvo bilo itekako raznoliko. Štoviše, ukoliko uzmemo u obzir da danas najveći dio hrišćana dijeli tri osnovne premise: kanon Novog zavjeta, ispovijedaju apostolsku vjeru i imaju izgrađen oblik crkvene institucije, sasvim je moguće da je savremeno hrišćanstvo, i pored svoje raznolikosti i kompleksnosti, vjerski monolitnije negoli ono iz prva dva vijeka.⁵

jsku školu i Valentina Vasilidovog učenika, kasnije najuticajnijeg gnostičkog učitelja, pjesnika i filozofa klasičnog obrazovanja za čije se ime vežu mnoge gnostičke škole. Valentin je boravio i naučavao u Rimu od 130–160. godine, gdje se kandidovao i za biskupa. Juraj Kolarić, n. dj. 76–79. Gnostici su se karakteristično nazivali „nekolicinom“ u odnosu na „mnoge“ (*hoi poloi*). O sukobu gnosticizma sa glavnotokovskim hrišćanstvom Berđajev kaže da je „Crkva imala duboke razloge da se bori protiv gnostika i da ih osudi“ bez obzira na to jesu li oni bili u pravu ili ne, jer „da su trijumfovali gnostici, hrišćanstvo nikada ne bi pobijedilo u istoriji, ono bi se preobratiilo u aristokratsku sektu“. Nikolaj Berđajev, *Filozofija slobodnog duha: Problematika i apologija hrišćanstva*, Dereta, Beograd, 2007, 29.

⁴ Elejn Pejgels, *Gnostička evanđelja*, Rad, Beograd, 1981, 26.

⁵ Ibid, 26.

Ove zajedničke premise u svom konačnom obliku, kakve ih mi sada znamo, jasno oblikovane pojavljuju se tek potkraj drugog stoljeća. O tome nam svjedoči i pravovjerni episkop lionski Irinej, koji je napisao pet kritičkih tomova protiv jeresi pod naslovom „*Uništenje i prevrat lažno samozvanog znanja*“. Prema njegovoj tvrdnji, pored novozavjetnih kanonskih evanđelja, među raznim hrišćanskim grupama sredinom drugog vijeka kružili su i mnogi drugi apokrifni spisi, poput Evanđelja po Tomi, Evanđelja po Filipu, Evanđelja Istine i dr. Nag Hamadi nalaz, po svoj prilici, uključuje neki od ovih tekstova, dok su mnogi drugi vremenom zametnuli svoj trag. Međutim, kada je hrišćanstvo poprimilo čvrstu institucionalnu strukturu početkom trećeg vijeka, sa troslojnom hijerarhijom episkopa, sveštenika i đakona, situacija se znatno promijenila. Ovako strukturirana organizacija je sebe smatrala jedinim legitimnim čuvarom „prave vjere“, ili kako su to episkop Irinej i njegovi sljedbenici naglašavali: da može postojati samo jedna crkva i da izvan nje „nema spasenja“.⁶

Prva ozbiljna teološka neslaganja, koja su potom direktno izazvala raskole u Crkvi, desila su se nakon prvog i drugog ekumenskog sabora u Nikeji 325. i Carigradu 381. godine. Arijevo negiranje Hristove božanske prirode bilo je uzrok sazivanju Nikejskog sabora, koji je osudio njegovo učenje. On je živio u ozračju elitne grčke kulture ondašnje Aleksandrije, i kao sveštenik je pao pod uticaj raznih dualističkih i gnostičkih škola. To je imalo za posljedicu njegovo odbacivanje triniteta (sv. Trojstva) i shvatanje da je Hristos „Očevo stvorenje“ te „da je postojalo vrijeme kad ga nije bilo“. Takvim stanovištem je negirao samu srž hrišćanstva, zbog čega ga je Crkva proglasila jeretikom a njegovo učenje krivovjerjem.⁷

⁶ *Ibid.*, 27.

⁷ Juraj Kolarić, *n. dj.* 131.

Tek što se razbistrilo „trinitarno pitanje“, koje su visokoobra-
zovani Grci htjeli dovesti u sklad s oblicima svoga mišljenja
kroz filozofske spekulacije, pojavio se novi problem, ovog puta
– hristološki. Po ovom pitanju došlo je do krupnih doktrinarnih
razlika dvije uticajne teološke škole Istoka: antiohijske i alek-
sandrijske. Prvi su pod uticajem Aristotela i racionalističke filo-
zofske misli dali prioritet ljudskoj prirodi Hristovoj, a drugi pla-
tonski nadahnuti isticali njegovo božanstvo. To je dovelo do
ozbiljnih neslaganja u pogledu dvije Hristove prirode, nedjeljive
i nepomiješane (ljudske i božanske). Spor se nije mogao preva-
zići zbog nepopustljivosti dviju sukobljenih strana, što je dovelo
do prvog značajnijeg raskola unutar opšte Crkve. Na Efeškom
(431) i kasnije Halkidonskom saboru (451) su se još više izo-
štrile pomenute razlike. Protivnici opšteg sabora u Efesu formi-
rali su svoju posebnu (prethalkidonsku) crkvu, poznatiju pod
imenom Nestorijanska ili Asirska, nazvanu po carigradskom
patrijarhu Nestoriju čije je učenje osuđeno, a on protjeran.⁸
Patrijarh Jovan Antiohijski je podržavao Nestorija i pozivao ga

⁸ Nestorijansko učenje je razdvojilo u Hristu božansku prirodu koja se sas-
toji od logosa i čovječansku prirodu, upadajući u zamku dualnosti dvaju
Hristovih priroda. Negiralo je Marijino svojstvo Bogorodice (gr: *Θεοτόκος*,
Theotokos) smatrajući je samo čovjekorodicom, onom koja je rodila Hrista,
Mesiju, pomazanika (gr: *Χριστότοκος*, *Christotokos*). Iako se spor vodio oko
uvođenja naziva *Theotokos* u pozadini sukoba je stajalo hristološko pitanje.
Treba naglasiti da za razliku od Arija, Nestorije nije hio osporiti Hristovo
božanstvo već je naglašavao da je rođen kao pravi čovjek s tijelom i dušom, i
da je Marija rodila s Bogom povezanog čovjeka. Izraziti protivnik
Nestorijevog učenja je bio patrijarh aleksandrijski Kiril potpomognut papom
Celestinom I. Njihov sukob je odražavao staro rivalstvo dvije škole i borbu za
prestiz drevnih episkopskih sjedišta Aleksandrije i Antiohije, pothranjivano
suparništvom carigradskog i aleksandrijskog patrijarha. Vidi: August Franzen,
Pregled povijesti Crkve, Zagreb, 1970, 65–67.

na pomirenje, što carigradski prvosveštenik nije prihvatio. Uprkos takvom držanju, cijela antiohijska škola na čelu sa patrijarhom Jovanom je izbjegla žuč osude. Na Halkidonskom saboru dolazi do ozbiljnih neslaganja u pogledu dvije Hristove prirode. Spor se nije mogao prevazići, pa su protivnici odluka donesenih u Halkidonu osnovali svoje monofizitske (*monophysis*, grč. – jedna priroda) ili nehalkidonske crkve: Sirijsku ili Jakobitsku (prozvanu po svom osnivaču Jakovu Baradeju), Koptsku, Etiopsku i Jermensku apostolsku crkvu. Njihovo učenje je osporavalo otkupiteljsku ulogu Isusa Hrista, tvrdeći da u njemu postoji samo jedna priroda.⁹ Ni jedni ni drugi

⁹ Monofizitizam je odbacio cjelovitost ljudske prirode u Hristu što je na Halkidonskom saboru, koji je definisao i ustanovio dogmu o Hristove dvije nepomičane i nedjeljive prirode, osuđeno kao krivovjerje i zabluda. Ovo učenje je dovodilo u pitanje soteriološku ulogu Hrista i kompletnu hrišćansku nadu u spasenje. Njegove naznake se mogu naslutiti u doktrini uticajne aleksandrijske škole, dok je poseban podsticaj našlo u formulaciji Kirila Aleksandrijskog o prirodi Isusa Hrista kao o „jedinствenoj ovaploćenoj prirodi božanskog Logosa“. Njegov učenik Evtihije (Eutih), arhimandrit jednog manastira u blizini Carigrada u pokušaju da spriječi novo izbijanje nestorijanstva zapao je u drugu krajnost. On je isticao da Hrist ima samo jednu prirodu (*μὴν φύσις*, *mia physis*), i to božansku, smatrajući kako u jednoj ličnosti ne mogu postojati dvije prirode. Na mjesnom sinodu u Carigradu (447) zatraženo je od patrijarha Flavija Carigradskog da Evtihija, koji je osumnjičen za krivovjerje, isključi iz službe. Patrijarh je na kraju osudio njegovo učenje kao jeres. Izopšteni monah je, međutim, našao utočište kod patrijarha Dioskora, nasljednika Kirila Aleksandrijskog. Ovaj ne samo da mu je pružio zaštitu, već je uz pomoć cara Teodosija II sazvaio jedan sabor u Efesu (449), na kojem su Evtihija prisutni episkopi pod prijateljskom vojske i njegovih pristalica, proglasili pravovjernim. Papa Lav I Veliki (440–461) je ovaj sabor nazavao razbojničkim („*latrocinium*“). Situacija se nije smirivala, pa je nakon dvije godine sazvan četvrti vaseljenski sabor u Halkidonu (451) na kojemu je

nijesu prihvatili zvanično učenje, odbacujući opšteobavezujuće odluke kasnijih sabora. Od toga doba oni su nastavili samostalan život i svoj put crkvenosti sve do naših dana. Ove hrišćanske zajednice su poznate pod nazivom – stare ili drevne istočne (orijentalne) crkve, i treba ih razlikovati od Pravoslavne (Vizantijske) crkve, jer one ne priznaju sedam opštih sabora, iako se nazivaju pravoslavnicima.¹⁰

Ovi raskoli su nanijeli vidljivu ranu na živom tijelu crkve, ali su ipak bili lokalizovani na rubnom dijelu carstva, u njegovim istočnim provincijama. Crkva je i dalje sačuvala svoju univerzalnost i institucionalno jedinstvo sve do „velikog raskola“ 1054. godine, kada se konačno podijelila na istočnu (pravoslavnu) i zapadnu (katoličku). I možda ne bi tako bio sudbonosan 16. jul, dan kada je na oltar crkve Svete Sofije ćudljivi i samovoljni kardinal Humbert de Silva Kandida, u pratnji nadbiskupa Amalfija Petra i Fridriha Lotarinškog, položio bulu o izopštenju carigradskog patrijarha Mihaila Kelularija i njegovih pristalica, da on nije predstavljao samo epilog vjekovima stvorenih razlika između dva duhovna i kulturno-civilizacijska kruga. Njihovo prožimanje je sve više slabilo, a razlike koje su iznjedrile suprotnosti bile su toliko jake da bi se fikcija duhovnog i vjerskog jedinstva mogla dalje održavati.

Uzroke podjele jedinstvene Hristove crkve treba tražiti u kompleksnosti inkulturacije evanđelja, tokom nekoliko prvih vjekova hrišćanstva, unutar grčkog i latinskog kulturnog kruga. Činjenica je da se raskol 1054. godine dogodio u ravni sukoba

odbačeno monofizitsko učenje. Hristologija koju je papa Lav I Veliki razradio u dogmatskoj epistoli upućenoj carigradskom patrijarhu Flaviju (*Epistola ad Flavianum*) bila je opšte usvojena, kao nezaobilazni dio ortodoksnog vjerovanja. Više o tome: Hubert Jedin, *Crkveni sabori*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1980, 29–31.

¹⁰ Roman Miz, *n. dj.* 23; Juraj Kolarić, *n. dj.* 127.

konkretnih nosilaca crkvene vlasti, ali ne smijemo zanemariti njegovu dublju pozadinu teoloških razlika. Hrišćanstvo je utemeljeno kao izrazito univerzalna religija, opštekodirana, što joj je omogućilo da zaživi u ozračju različitih kulturnih zasada. Ona nije bila nužno jedinstvena, a još manje jednoobrazna religija. Hrišćanstvo se kod Grka na istoku naslonilo na tradiciju helenizma, dok je na zapadu našlo svoj izraz koji odražava rimsku pravnu misao i sposobnost upravljanja, karakterističnu za ovaj dio mediteranskog svijeta. Dok su Grci bili intelektualni i vazda filozofski nastrojani, Latini su bili praktični i odani riječi zakona. Grk je rođeni filozof, a Rimljanin vojnik. Uticaj tanane helenske filozofije, poezije i umjetnosti živi kroz liturgijsko bogatstvo, suptilnu teologiju, razigranu arhitekturu po uzoru na božansku geometriju i ikonografiju istočne crkve. Rimski praktični duh, eminentno izražen kroz pravni sistem, vojno i državno upravljanje, prilagodio se i očuvao kao bitno svojstvo karaktera zapadne crkve, posebno u ravni konkretnog institucionalnog djelovanja.

Još je za cara Konstantina doktrinarno jedinstvo predstavljalo ideal hrišćanskog carstva. Nesporazumi koji su uslijedili tokom kasnijih stoljeća pokazali su kako je taj ideal teško dostići, i pored raznih pokušaja i carskih pritisaka da se ustanovi jedinstven dogmat „pravovjerne hrišćanske crkve“. Na razmeđu 5. i 6. vijeka imperijalna kancelarija je vjerovala da će kombinacijom pritiska, naredbi i ubjeđivanja uspjeti u svom naumu, koji se pokazao neuspješnim, i to za doba Justinijana (527–565), jednog od najvećih i najambicioznijih rimskih careva. Očigledan neuspjeh je pokazao da čak i takva državna moć i njen aparat nijesu bili u stanju da nametnu vjersko jedinstvo *ad extra*, jer je ono bilo iznutra disonantno zbog različitih faktora i raznorodnosti socio-kulturnih sredina u kojima je hrišćanstvo našlo svoj konkretni izraz.

U hrišćanskoj imaginaciji Istočnog rimskog carstva nije postajala izrazita podjela na grad i selo, kako je ona doživljavana na

Zapadu. Na Istoku se razlikovala „pustinja“ i „svijet“. Svijet je bio u sjenci asketizma isposnika, „anđeoski svetih ljudi“ koji su tražili „božansko nadahnuće i dodir“ van naseljenih sredina, na usamljenim mjestima tihe kontemplacije, pokajanja i neprestane molitve. U Egiptu, Siriji i na drugim područjima Istoka vladalo je mišljenje da je Sveti duh uzdigao mnoštvo svetih bogougodnika u pustinji, iz čega je proisticao njihov duhovni i moralni autoritet, jer su djelovali izvan institucionalnih okvira crkve.¹¹ Oni nijesu napustili svijet u smislu da su prekinuli odnose sa njim, već su izmorenom ostatku čovječanstava pokušali vratiti nadu i vjeru u povraćeni raj. Tu su simboličnu razmjenu sproveli na duboko imaginativnom nivou. Upravo je ova mistična simbioza „pustinje“ i nastanjenog svijeta bila središnja tačka duhovnog života istočnih hrišćana.¹²

U sedmom stoljeću dolazi do preoblikovanja hrišćanstva na Zapadu, onakvog kakvo je bilo kroz cio srednji vijek, sve do modernih vremena. To je prelazno doba sveobuhvatnog razvoja evropske civilizacije, kada njena unutrašnjost, kontinent, sve više dobija na značaju. Tada će istočni hrišćani bivati sve čudniji svojoj braći na Zapadu. Konačno reakcije dvorske elite Karla Velikog na kult ikona kod Grka najaviće konačan razlaz u domenu hrišćanske imaginacije. Istok je tako stvorio ono što danas poznajemo kao pravoslavnu duhovnost i kulturu, dok su zapadnjaci odbili da ih podražavaju i stvorili svoj osoben hrišćanski izraz, čiji je eminentni nosilac rimokatolicizam.

Osim toga, na crkveni univerzalizam snažno su uticale političke prilike toga doba. Koliko je jačanje zapadnih sila ograničavalo i suzbijalo državni univerzalizam i cjelovitost Istočnog rimskog carstva, toliko je s druge strane uticaj carigradske crkve na slovenski svijet, poglavito na Balkanu, slabio

¹¹ Piter Braun, *Uspon hrišćanstva na Zapadu*, Beograd, 2010, 229.

¹² *Ibid.*

poziciju Rima i njegov univerzalizam. Do razgraničenja sfera, uslovljenog istorijskim razvitkom, ipak je došlo, ali ne putem dogovora nego kroz oštar raskid, koji traje sve do danas.¹³

Dalji crkveni raskoli, većeg obima, uglavnom su se dešavali u krilu zapadnog hrišćanstva. U XVI vijeku pojavom Luterove reformacije ozbiljno je uzdrmano dogmatsko, doktrinarno i organizaciono jedinstvo Katoličke crkve. Značajan dio evropskog kontinenta, naročito njegove sjeverne pokrajine, pod uticajem Luterovog učenja, ušao je u otvoreni raskol sa Rimom. Sličan proces je zahvatio i Švajcarsku pod radikalnom kalvinističkom reformacijom, dok je u Engleskoj iz sasvim drugih razloga kralj Henrik VIII osamostalio Anglikansku crkvu, proglašivši se njenim poglavarom. Posljednje veće cijepanje unutar katolicizma desilo se kao reakcija na dogmu o papskoj nepogrešivosti, koja je izglasana na Prvom vatikanskom koncilu (1869–1870). Dio biskupa koji se nije htio povinovati toj odluci formirali su Starokatoličku crkvu.

Tokom vremena iz protestantizma se razvio veliki broj sljedbi i tzv. slobodnih crkava, koja svaka za sebe tvrdi da predstavlja istinsku Hristovu crkvu. Najbrojnije zajednice od njih su: anabaptisti, baptisti, kvekeri, metodisti, pentekostalci, memoniti, mormoni, adventisti, Jehovini svjedoci i dr.

Uzroci raskola

Uzroke navedenih raskola nije jednostavno identifikovati zbog njihove kompleksnosti. U najopštijem smislu možemo ih situirati u unutrašnje, strogo teološke i vanjske ili neteološke uzroke. Prvi se odnose na pitanja vjere i istine, manjak spoznaje (*defectus scientiae*). To su hristološka pitanja vezana za

¹³ Vidi: Georgije Ostrogorski, *Istorija Vizantije*, Prosveta, Beograd, 1947, 163.

Hristovu bogočovječansku prirodu, trinitet odnosno Sveto trojstvo, koje predstavlja unutrašnji odnos među božanskim osobama, opravdanje, sredstva milosti u čovjekovo učešće u spasenju i sl. Neteološki uzroci svode se na životnu praksu crkve i njenu socijalnu funkciju. Oni uključuju različite istorijske, političke i idejne uticaje, jezik i kulturu, kao i ljudski element, koji je u datom istorijskom kontekstu odigrao presudnu ulogu u stvaranju novih crkvenih zajednica i njihovom izdvajanju iz matične crkve.

Što ekumenizam danas predstavlja?

Sablazan razjedinjenog hrišćanstva pratila je reakcija vizionarski usmjerenih pojedinaca i grupa, u službenim crkvenim i laičkim krugovima, koji su mobilisali svoje snage u prevazilaženju takvog istorijski uslovljenog stanja. Nastojanja u tom pravcu, koja su vremenom poprimila institucionalne forme, prepoznajemo kao ekumenizam ili pokret za uspostavljanje jedinstva među hrišćanskim crkvama i zajednicama. Dakako ova orijentacija ne isključuje, već otvara, puteve za vođenje dijaloga sa pripadnicima ostalih religija.

Rascjepkanost uslovljena sukobima dogmatsko-teološke i druge prirode vremenom je udaljila hrišćanske denominacije do te mjere, koja danas na izvjestan način čini evanđelje nevjerodostojnim i upitnim. Najveću osudu takvog stanja predstavlja zapovijest samog Isusa Hrista svojim učenicima: „Ljubite jedni druge, kao što ja vas ljubim da i vi ljubite jedni druge. Po tome će svi poznati da ste moji učenici ako budete imali ljubav među sobom.“ (Jv. 13: 34,35) I doista gledajući Gospodnje stado, stoljećima razjedinjeno i sukobljeno, s pravom se može postaviti pitanje: da li bi se danas pri susretu prepoznao biblijski Hristos, na kojem počiva sav hrišćanski život, vjera i nada, sa onim iz prakse razjedinjenih hrišćana?!

Prevazilaženje nejedinstva nije moguće uspostavljanjem dominacije jednih nad drugima. Uporno traženje međusobne krivice za podjele, i tvrdokorna sumnjičavost u namjere drugog – predstavljaju ozbiljne prepreke na putu zbližavanja. Put jedinstva se mora tražiti iznutra, postepenim sazrijevanjem duha, svijesti i vjernosti Hristovom zavjetu u ljubavi i praštanju. Sa socijalnog aspekta tako shvaćen ekumenizam može mnogo pomoći, kao agens pokretač, u preoblikovanju i humanizaciji savremenog društva, ugroženog svakovrsnim razdorima, antagonizmom i sukobima. Imajući u vidu da danas u svijetu živi blizu dvije milijarde hrišćana, i kada bi se unutar njih postigla sloga mogli bi postati savjest cijelog čovječanstva. Ove riječi današnjem čovjeku ophrvanom brigom egzistencijalne neizvjesnosti, koju u izobilju produkuje dinamika savremenog života, posve mogu izgledati utopijske i neostvarive. Ali ideje, naročito one koje koje su poprimile djelujući oblik, ne mogu se svesti na nivo fantazije, i živjeti u kakvoj *camera obscura* imaginarnog utopizma.

Koje su glavne prepreke na putu hrišćanskog jedinstva? Što sprečava hrišćane danas, da se okupe oko pričesne čaše na oltaru slavlja? Ima još sličnih pitanja koja traže odgovor. Ako pokušamo analitički raščlaniti uzroke stanja razjedinjenosti onaj njihov dio, koji se ne odnosi na strogo dogmatsko-teološke razloge, dao bi nam za pravo da se nadamo izvjesnijoj budućnosti hrišćanskog jedinstva. Međutim, kad u fokus posmatranja smjestimo dio, koji se odnosi na dublje, unutrašnje, razloge nejedinstva, moramo dati za pravo „ekumenoskepticima“, odnosno svima onima koji ne vjeruju u skorou mogućnost ujedinjenja podijeljenog hrišćanstva.

Uzroci koje smo uslovno (jer se ne mogu posve klasifikovati po uzusima akademskog perfekcionizma) smjestili u prvu grupu već poodavno ne predstavljaju prepreku da katolici, pravoslavni i protestanti sjednu za isti sto i razgovaraju. Oni bez velikih poteškoća kroz zajedničke akcije nastupaju na socijalnom planu.

Dižu svoj glas za očuvanje mira, ljudskih prava i sloboda, pravedniju raspodjelu dobara i pomoći siromašnim, a posebno na području etike i morala u propagiranju temeljnih hrišćanskih načela. Takva nastojanja su hvale vrijedna, ali ona sama ne mogu predstavljati cilj ekumenskog pokreta. Njih treba razumjeti kao etape na putu ujedinjenja hrišćana, koje je moguće ostvariti tek kad se dođe do punoće jedinstva u vjeri i doktrini.¹⁴

Dogmatsko-teološke razlike su teško premostive, jer predstavljaju uzrok raskola i odvojenosti unutrašnje prirode. One su tokom vremena postale toliko velike, da sa aspekta sadašnjosti, ekumenski cilj predstavlja daleku želju i nedosanjani san.¹⁵

Počeci ekumenskog djelovanja

Krajnji cilj ekumenskog pokreta je puno crkveno jedinstvo u obnovljenoj i reformisanoj Hristovoj crkvi. Punoća jedinstva može se ostvariti prožimanjem dvaju dimenzija: horizontalno (čovjek-čovjek) i vertikalno (čovjek-Bogočovjek). Crkva je tako pozvana da ostvari veliki cilj ujedinjenja svih hrišćana, i u krajnjem cijeli ljudski rod, u skladu sa božanskim zahtjevom u Hristovoj prvosveštenskoj molitvi: „Da svi jedno budu kao ti, Oče, što si u meni i ja u tebi, da i oni u nama jedno budu, da svi- jet vjeruje da si me ti poslao“ (Jov. 17, 21). U poslanici Galatima apostol Pavle upozorava: „Nema više Judejaca ni Jelina, nema više roba ni slobodnoga, nema više muškog ni ženskog, jer ste vi svi jedan (čovjek) u Hristu Isusu“ (Gal. 13, 28). Ovakvi, i slični, biblijski navodi opominjali su hrišćane raznih denominacija da krenu putem prevazilaženja istorijski uslovljenih podjela i razjed- injenosti. Osim toga, na praktičnom planu odnose među crkvama optrećivao je posebno osjetljivi problem prozelitizma, kao i česti

¹⁴ Vidi: Juraj Kolarić, *n. dj.* 693.

¹⁵ Ibid.

sukobi na misijskim područjima. Sve je to imalo uticaja na buđenje ekumenske svijesti kod određenih grupa i pojedinaca-vizionara, uglavnom protestanske provenijencije. Izraženi ekumenski senzibilitet kod ovog hrišćanskog krila arhiepiskop Averkije Đordanvilski objašnjava kao „prirodnu posljedicu nostalgije protestantskog svijeta za crkvom koju su izgubili“.¹⁶

Istoričari različito datiraju početak konkretnih oblika ekumenskog djelovanja. Dok jedni uzimaju 1805. godinu i Vilijema Kerija za začetnika ekumenskog pokreta, drugi smatraju da se ovaj pokret ranije pojavio. Međutim, preovladava mišljenje istraživača koji se bave ovom problematikom, da je 1910. godine počeo da djeluje ekumenski pokret. Stoga bi se razdoblje ranijih međukonfesionalnih kontakata i približavanja moglo nazvati predekumenizam ili ekumenizam XIX vijeka. Jedan od pionira ekumenizma bio je Ludvig Cicendorf (1700–1760). Ovaj saski plemić je osnovao pietističku zajednicu pod nazivom Hernhutov (Dom Božji). Njoj je kasnije pristupila Zajednica češke braće, neki luterani, kalvinisti i još nekoliko protestantskih grupa. Cicendorf je gajio veliku nadu u ujedinjenje sa pravoslavnima i katolicima. On je naglašavao potrebu opšteg hrišćanskog bratstva koje se neće zasnivati na crkvenim strukturama, već ostvarivati u dubokom unutrašnjem životu predanih hrišćana koje prožima međusobna ljubav i odnos prema Isusu Hristu svome Spasitelju. Protestantizam je iznjedrio Evangelističku alijansu, koju je 1846. godine u Londonu osnovao Tomas Kalmers. Njeno djelovanje se zasnivalo na nekoliko bitnih principa oko kojih bi se mogli okupiti razjedinjeni hrišćani, sa naglaskom na autoritet Biblije, Boga i Svete Trojice. Alijansa je prestala sa radom početkom XX vijeka, a od njenog nasljeđa očuvala se Molitvena sedmica za jedinstvo hrišćana, koju naročito Katolička crkva održava svake godine u drugoj polovini januara mjeseca. Kako je

¹⁶ Prema: Roman Miz, *n. dj.* 35.

ova svetkovina zaživjela baš kod katolika? Naime, nju je osmislio anglikanski sveštenik Pol Frezis Votson koji je u svom gorljivom nastojanju za zblizavanjem hrišćana osnovao anglikanski franjevački manastir. On je 1907. godine iznio ideju o Molitvenoj sedmici u britanskom časopisu *The Lamp*. Već u januaru 1908. Votson je održao prvu molitvu, da bi naredne godine sa svojim monaškim bratstvom prešao na katolicizam. Od tada se u katoličkim crkvama širom svijeta redovno održava Molitvena sedmica za jedinstvo hrišćana. Ekumenski duh XIX stoljeća ubrzano se počeo buditi kod mladih, koji su se organizovali u hrišćanske asocijacije, još u njegovoj prvoj polovini. Omladinske organizacije su uspostavile tijesnu saradnju sa Evangelističkom alijansom. Najaktivniji od njih bili su: Svjetska organizacija hrišćanskih saveza mladih muškaraca (YMCA) osnovana u Parizu 1855. godine na zasijedanju Evangelističke alijanse, i Svjetska organizacija hrišćanskih saveza mladih žena (YWCA) koja se formalno organizovala 1893. godine. Inicijator okupljanja mladih, Džorž Vilijams, je u Londonu organizovao radnike radi proučavanja Biblije. Tih godina su ekumenska strujanja bila jako izražena i u Anglikanskoj crkvi. S namjerom uspostavljanja što šire međunarodne saradnje 1867. godine održana je Prva konferencija anglikanskih episkopa iz cijelog svijeta u palati Lambet, rezidenciji kenterberijskog arhiepiskopa, pa su tako nastale Lambetske konferencije. Biskupi su odlučili da se iste održavaju svake desete godine u cilju jačanja anglikanskog jedinstva. Anglikanci su tada pokazivali živo interesovanje za pravoslavlje i želju da sa njim stupe u interkomuniju. Iz tog razloga je anglikanski sveštenik Viliam Denton posjetio tadašnju Srbiju, nebi li uspio da pripremi teren za interkomuniju sa tamošnjom pomjesnom pravoslavnom crkvom. Međutim, takve namjere su se pokazale kao sasvim nerealne.¹⁷

¹⁷ Vidi: Juraj Kolarić, *n. dj.* 696.

Slične ekumenske tendencije pojavile su se i unutar protestantskih vjerskih zajednica. U Njemačkoj su se počeli organizovati 1868. godine u Opšte evangelističko-luteranske konferencije, koje su 1923. prerasle u Svjetsku skupštinu luterana, a 1947. u Svjetski savez luterana. Po istom principu je 1877. godine osnovana Svjetska alijansa reformiranih (prezbiterijanskih) crkava. Metodisti su četiri godine kasnije formirali svoju Svjetsku skupštinu, dok je Međunarodni savjet kongregacionističkih crkava osnovan 1891. a Baptistička svjetska konferencija 1905. godine. Starokatolici se od 1889. godine okupljaju oko Utrechtske unije. Našto ranije na konferencijama održanim u Bonu (1874-75) pokušavali su uspostaviti zajednički jezik sa pravoslavnima i protestantima, ali nijesu postigli zapaženiji uspjeh.¹⁸

Nerijetki problemi na misijskim područjima i zabrinutost zbog izbijanja ratnih sukoba bili su među najvažnijim motivima za pokretanje ekumenskog dijaloga. Tako je stvoreno Međunarodno misijsko vijeće, a pod neposrednom prijetnjom izbijanja I sv. rata u Konstanci je 1914. godine formirana Svjetska alijansa međunarodnog prijateljstva putem crkava. Ovo razdoblje se karakterisalo nastojanjima i inicijativama nadahnutih pojedinaca i grupa koji su nailazili na velike poteškoće, nerazumijevanje i sumnjičenja. Jedan od najistaknutijih pobornika ekumenizma, njemački pastor Kristofer Blumhart pozivao je sve protestante na ujedinjenje radi „izgradnje Carstva Božjeg na zemlji“. Tvrdio je da je stari svijet uništen i da se na njegovim ruševinama podiže novi, zbog čega su ga nazvali „velikom prorokom savremenog svijeta“. U svom vizionarskom uzletu pred hrišćanima je postavio tri velika cilja: ostavarenje najboljeg društvenog poretka, uklanjanje konfesionalnih razlika i formiranje svjetske zajednice nacija uz potpunu eliminaciju rata i politike sile.¹⁹

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ Roman Miz, *n. dj.* 35.

Savremeni ekumenski pokret

Istoričari ekumenizma uglavnom se slažu u ocjeni da Svjetska misijska konferencija, koja je održana u Edinburgu 1910. godine, predstavlja prekretnicu i događaj od posebnog značaja za širenje ekumenske ideje. Zbog toga se škotski Edinburg smatra „mjestom rođenja“ savremenog ekumenizma, a konferencija je „kruna u dotadašnjim ekumenskim naporima“ i „kamen temeljac“ novijeg ekumenskog pokreta.²⁰ Ona je okupila 1200 predstavnika iz 160 protestantskih crkava, zajednica i misijskih društava. Dominirali su anglosaksonci, dok se pravoslavni i katolici nijesu odazvali skupu. Dogovoreno je da se uspostavi i produbi saradnja između misijskih društava, što je poprimilo konačan oblik osnivanjem Međunarodnog misijskog savjeta 1921. godine u Mahonk Lake-u u državi Njujork. Njega njesu činili predstavnici crkava, već nacionalnih i područnih misijskih društava kojih je u početku bilo 17, da bi 1948. godine njihov broj narastao na 30. Ovo tijelo pored „Life and Work“ i „Faith and Order“ predstavlja jedan od tri najvažnija dijela ekumenskog pokreta.²¹

Međunarodni misijski savjet (MMS) je održao nekoliko konferencija, od kojih je najvažnija bila ona iz 1938. u Tambaramu kraj Madrasa u Indiji.²² Doprinos ove konferencije se ogleda u

²⁰ Dušan Moro, *n. dj.* 6; Juraj Kolarić, *n. dj.* 675.

²¹ *Ibid.* Vidi: Roman Miz, *n. dj.* 36.

²² *Ibid.* Međunarodni misijski savjet je održao sljedeće konferencije na kojima se raspravljalo o različitim temama iz oblasti ekumenske problematike: U Jerusalimu se 1928. godine govorilo o „Izazovima sekularizacije“; tema gore pomenute konferencije u Tambaramu bila je – „Hrišćanska poruka nehrišćanskom svijetu“; Vajbi u Kanadi, 1947. – „Partneri u poslušnosti“; Vajlingen, 1952. – „Poslanje u jedinstvu“; u Gani je 1957. godine predloženo spajanje sa ESC; Meksiko Siti, 1963. – „Udružena akcija za misije“; Bangkok, 1972/73. – „Spasenje danas“ i 1980. godine pod tematskim naslovom „Neka dođe carstvo tvoje“.

pokretanju pitanja vjerske slobode u okviru ekumenskog dijaloga. Kada je formiran Svjetski (ekumenski) savjet crkava (SSC) u avgustu 1948. priključio mu se MMS, da bi se na svojoj posljednjoj samostalnoj konferenciji održanoj 1961. u Njudelhiju sa njim u potpunosti stopio i kao njegov departman održao još tri konferencije. Iz MMS se 1925. godine u Stokholmu izdvojio već pomenuti pokret „Život i djelatnost“ (Life and Work), čiji je idejni vođa bio luteranski arhiepiskop Upsale Natan Sederblum. Njega su činili hrišćani raznih denominacija sa ciljem uključivanja u svakodnevni društveni, politički, kulturni i ekonomski život šire zajednice. Na Stokholmskoj konferenciji je bilo prisutno oko 600 delegata iz 91 crkve i 37 država. Usmjerenje na „praktični ekumenizam“, pod motom da „doktrina dijeli, a život sjedinjuje“, udaljilo je pokret od teoloških rasprava i pozicioniralo ga na teren društvenog aktivizma. Jedni su na to gledali s odobravanjem, smatrajući ga „Nikejom etike“ (asocijacirajući na prvi ekumenski sabor 325. u Nikeji), dok su ga drugi smatrali već u startu neuspješnim projektom. Druga konferencija održana u Oksfordu 1937. godine, pokazala je da se doktrinarna pitanja ne mogu jasno razgraničiti od djelovanja na praktičnom, svjetovnom planu. O temi konferencije pod naslovom „Crkva, zajednica, država“ raspravljali su protestantski i pravoslavni teolozi, dok Rimokatolička crkva nije imala svoje predstavnike. Držeći se Sederblumove linije djelovanja, kao da su hrišćani već ujedinjeni formalno i doktrinarno, pokret je održao i konferenciju u Ženevi 1966. godine, na kojoj se razmatrala tema „Crkva i društvo“.²³

Ovaj pokret, u praktičnom djelovanju, nije posvetio dovoljno pažnje pitanjima vjere, crkvenog učenja i ustrojstva. Iz tog razloga neki njegovi istaknuti članovi nijesu bili slobodni od neizbježnog liberalnog antiintelektualizma.²⁴ Već na prvim

²³ Vidi: Juraj Kolarić, *n. dj.* 676; Roman Miz, *n. dj.* 37.

²⁴ Čedomir Drašković, *O ekumenizmu...* 8.

konferencijama, vođe pokreta su uvidjele da takav pristup složenoj problematici jedinstva hrišćana ne odiše realnošću. Ili, kako se jezgrovito izrazio jedan od najpoznatijih pravoslavnih teologa i istoričara crkve XX vijeka J. Majendorf: „Ljudi koji su svoju vjeru shvatali ozbiljno nijesu mogli da ne obraćaju pažnju na nju i da žive kao da ona nije osnovno načelo njihovog življenja.“²⁵

Zbog toga je u avgustu 1927. godine u Lozani konstituisan još jedan pokret „Vjera i poredak“ (Faith and Order). Na osnivačkoj konferenciji je bilo prisutno 394 delegata iz 108 crkava i hrišćanskih zajednica, a njom je predsjedavao biskup Episkopalne crkve Čarls Brent (1862–1929). Predstavnici Pravoslavne crkve su aktivno učestvovali na konferenciji, dok Rimokatolička crkva nije slala svoje delegate u Lozanu. Pokret je djelovao pod jakim anglikanskim uticajem, fokusirajući se primarno na teološku raspravu. To je, naročito, pravoslavcima išlo na ruku, jer su do njegovog formiranja djelovali samo na praktičnom planu. Ovakav pristup i koncept rada im je omogućio da dublje tretiraju dogmatsku problematiku, svjedočeći svoju bogatu tradiciju crkvenosti. U toj fazi rada pravoslavni su se opredijelili za model izdvojenog mišljenja. Tako su glavnim izvještajima sa zasijedanja dodavali svoje, u kojima su obrazlagali stavove i razloge neslaganja koji su determinisali njihovu uzdržanost pri glasanju. Sa tom praksom su nastavili sve do treće glavne skupštine SSC u Nju Delhiju 1961. godine, nakon koje su se aktivno počeli uključivati u rad pojedinih odbora pomenutog ekumenskog tijela. Zahvaljujući anglikancima, lozanskim pokretom su dominirale eklesiološke teme, dok su se neka druga pitanja, poput opravdanja vjerom, zanemarivala, iako su bila veoma važna za protestante. Luterani

²⁵ Jovan Majendorf, „Pravoslavlje i ekumenizam“, u: Aleksandar Đakovac (pr.) *Pravoslavlje i ekumenizam*. Zbornik tekstova, Hrišćanski kulturni centar, Beograd, 2005, 144.

i kalvinisti su se kroz rad ovog pokreta upoznali sa anglikanskim pojmom „Niska Crkva“, kao i sa prilično prisutnim pojmom „Visoke Crkve“.²⁶ Organizatori pokreta „Vjera i poredak“ stalno su naglašavali da je svrha njihovog okupljanja obazrivo i postepeno traženje puteva ka prevazilaženju razlika i doktrinarnom približavanju, a ne bilo kakvo ujedinjenje na praktičnom ili nekom drugom planu. Ovaj pokret se, po mišljenju ruskog historičara religije i kulture N. Arsenjeva, nije trudio da postigne „kompromisna rješenja“ putem diplomatskih „okruglih stolova“ i tako prevaziđe jaz nejedinstva. U pokretu su od početka bili svjesni da konfesionalne razlike nijesu bez bilo kakvog značaja ili „da mogu biti potpuno istorijski opravdane s tačke gledišta istorijskog relativizma“. Stoga on predstavlja dobar temelj međucrkvjenog susretanja, razgovora i upoznavanja, bez namjere postizanja dogmatskih kompromisa i kombinacija kaže Arsenjev.²⁷ To je svakako moglo relaksirati one koji su sa popriličnom dozom rezerve gledali na ujedinjenje hrišćana. Na osnivačkoj konferenciji je imenovan Odbor za nastavak rada, koji će se sastajati svake godine. Zbog velike ekonomske krize Odbor nije zasijedao 1932. i 1933. godine. Naredna konferencija je održana u Edinburgu 1937. godine, pod radnim naslovom „Naše je jedinstvo dublje od podjela“, na kojoj je bilo prisutno 504 učesnika iz 123 crkve. Iste godine je u susjednom gradu Oksfordu održana, već gore navedena, druga konferencija pokreta „Life and Work“, kako bi njihovi zastupnici mogli paralelno prisustvovati zasijedanima oba pokreta čije su vodeće ličnosti bili isti ljudi. Program budućeg SSC bio je načelno odobren na ovim konferencijama, što je predstavljalo

²⁶ Juraj Kolarić, *n. dj.* 677.

²⁷ Nikolaj Arsenjev, „Pokret ka jedinstvu hrišćanskih crkava i problem savremenog sveta“, u: Aleksandar Đakovac (pr.) *Pravoslavlje i ekumenizam*. Zbornik tekstova, Hrišćanski kulturni centar, Beograd, 2005, 80.

početak druge faze istorije ekumenskog pokreta.²⁸ Pokret „Vjera i poredak“ je održao još nekoliko konferencija: U Lundu 1952. pod motom „Način bogopoštovanja i međusobno zajedništvo“; u Montrealu je 1963. tema konferencije bila „Proces zajedničkog rasta“; u Luvenu 1971. se raspravljalo o jedinstvu crkve kao jedinstvu čovječanstva; U Bangaloru 1978. se govorilo o zajedničkom pojašnjenju nade; i u Limi je 1982. konferencija održana pod motom „Krštenje, Evharistija, Služenje“.²⁹

Svjetski (ekumenski) savjet crkava

Pokreti „Life and Work“ i „Faith and Order“, koji su od svog osnivanja bili programski vrlo bliski, već su 1937. godine na konferencijama u Edinburgu i Oksfordu načelno odobrili program budućeg Svjetskog ili ekumenskog savjeta crkava. Njegov nacrt statuta skiciran je 1938. godine u Utrehtu a konačno usvojen, nakon II svjetskog rata, na osnivačkoj skupštini avgusta 1948. godine u Amsterdamu.

Osnivanje ovog ekumenskog tijela, ujedinjenjem navedenih pokreta, inspirisano je osnivanjem „Lige Naroda“.³⁰ Još početkom prošlog vijeka bilo je sličnih inicijativa. Osim prijedloga Natana Sederbloma iz 1910. godine o osnivanju jedne takve organizacije, veoma su značajna dva enciklička pisma Carigradske patrijaršije. Prvo je još 1902. godine uputio patrijarh Joakim III poglavarima sestrinskih pravoslavnih crkava. Ono je tretiralo pitanja njihovih međusobnih odnosa i odnosa prema rimokatolicima i protestantima, kao i pitanje kalendara. Odgovori pomjesnih pravoslavnih crkava i patrijarhovo drugo obraćanje (1902–1904), predstavljaju prvi zvanični akt

²⁸ Vidi: Čedomir Drašković, *O ekumenizmu...* 8–9.

²⁹ Roman Miz, *n. dj.* 37.

³⁰ Juraj Kolarić, *n. dj.* 678.

pravoslavnih o međucrkvanim odnosima.³¹ Svoju drugu encikliku Ekumenski patrijarhat je uputio svim Hristovim crkvama 1920. godine. U njoj su navedeni preduslovi za ponuđenu saradnju i uklanjanje nepovjerenja među crkvama. U 11 tačaka enciklika izlaže plan za oživljavanje hrišćanske ljubavi kroz praktično djelovanje. Radi efikasnijeg suprotstavljanja rasprostranjenom moralnom zlu, i krajnjem cilju njegovog iskorjenjivanja, predlaže formiranje zajednice crkava. Ova enciklika je višestruko značajna, a po nekima „epohalna“, upravo zbog toga što se pojavila prije nastanka savremenog ekumenskog pokreta, što je upućena svim crkvama bez razlike, što je ponudila konkretan plan njihove saradnje čije su mnoge tačke kasnije prihvaćene od strane ekumenskog pokreta.³²

Poznat kao „Odbor četrnaestorice“ jer su ga činili po sedam članova sa Oksfordske i Edinburške konferencije na čelu sa Holanđaninom Visertom Hurtom, odlučio je u Utrehtu da budući Ekumenski savjet neće biti nekakva „nadcrkva“ ili „supercrkva“, i da neće imati zakonodavnu vlast koja bi obavezivala crkve članice. Odbor je usvojio i „bazu vjerovanja“ prema kojoj je Savjet „zajednica Crkava koje prihvataju našeg Gospoda Isusa Hrista kao Boga i Spasitelja“. Odlučeno je da se u Centralni odbor biraju predstavnici po regionalnom, a ne profesionalnom principu. Tek nakon II svjetskog rata rata stekli su se uslovi da se sazove osnivačka skupština Svjetskog savjeta crkava, što je i učinjeno u avgustu 1948. godine u Amsterdamu. Nju je otvorio prekaljeni ekumenski pregalac Džon Mot, koji je predsjedavao i na Svjetskoj misijskoj konferenciji 1910. godine. Amsterdamskoj skupštini je prisustvovao 351 delegat iz 147 crkava pristiglih iz 44 zemlje, od toga 20 pravoslavnih, dok su

³¹ Čedomir Drašković, *O ekumenizmu...* 6.

³² *Ibid.*

ostali predstavnici bili iz raznih protestantskih crkava i vjerskih zajednica.³³ Svoje predstavnike u Amsterdam su uputile Carigradska patrijaršija, Kiparska i Grčka arhiepiskopija i Pravoslavna crkava Amerike.³⁴ Rimokatolička crkva nije slala svoje predstavnike zbog rezervisanog stava prema osnivanju jednog takvog ekumenskog tijela, kojim su dominirali protestanti i slovom i brojem. Između ostalog, katoličko poimanje ekumenizma i gledanje na jedinstvo hrišćana toga vremena se prilično razlikovalo od protestanskog ekumenskog duha. Katolička crkva će se kasnije, u skladu sa odlukama II vaticanskog koncila, jače otvoriti za ekumenska strujanja i uspostaviti saradnju sa SSC, te imati svog predstavnika pri ovom Savjetu. Van ove velike ekumenske asocijacije našli su se još: Južnobaptistička konvencija SAD, Luteranski misurski sinod, Konzervativni evangelici, koje većinom čine pentekostalne crkve i brojne druge protestantske denominacije. Međunarodni misijski savjet je proglašen za pridruženo tijelo zbog toga što on nije bio udruženje crkava, već komitet za koordinaciju rada protestantskih misionarskih društava.

U Amsterdamu se raspravljalo o temi „Nered u svijetu i Božji plan spasenja“. Na konferenciji su tokom rasprave došle do izražaja vidne razlike o poimanju crkvenosti, uslovljene različitim povijesnim razvojem i tradicijom protestantskih crkava i pravoslavlja. Ipak, u bitnom su se složili da je „Crkva Dar

³³ *Ibid.*, 9. Podatak o broju delegata koji donosi Č. Drašković značajno se razlikuje od podataka koje navode J. Kolarić i R. Miz. Dok Kolarić navodi da je u Amsterdamu bio prisutan 151 zastupnik iz 47 crkava svijeta, Miz pominje da se na osnivačkoj skupštini okupilo 150 predstavnika iz 47 crkava. Up: Juraj Kolarić, *n. dj.* 678; i Roman Miz, *n. dj.* 38.

³⁴ Najvjerojatnije se pod Pravoslavnom crkvom u Americi mislilo o Rumunskoj misionarskoj episkopiji u sjedinjenim državama. Vidi: *Enciklopediji pravoslavlja*, Savremena administracija, Beograd, 2002, 643/1.

Božji“, osnovana spasonosnim božjim djelovanjem kroz Isusa Hrista. Takva temeljna saglasnost je predstavnik crkava opredjelila da izraze čvrstu volju i vjeru da ostanu zajedno, i nastave vijugavim putem ekumenskog hodočašća. Na osnivačkoj skupštini je prihvaćen i prijedlog statuta iz Utrehta 1938. godine.

Svjetski savjet crkava ima složenu organizacionu strukturu, a djelovanje usmjerava preko svoja dva glavna organa. Jedan je povremenog karaktera, dok drugi vrši stalnu funkciju. Povremeni karakter ima Generalna skupština, kao najviši predstavnički i plenarni organ kojeg čine zvanični delegati crkava i vjerskih zajednica, članica Savjeta. One moraju voditi računa da prilikom imenovanja svojih delegata barem jednu trećinu čine laici. Generalna skupština zasijeda u vremenskom razmaku od sedam godina, sa manjim odstupanjima, svaki put u drugom gradu i dijelu svijeta. Do danas je održano devet plenarnih skupština, o kojima će biti više riječi u narednom poglavlju. Na skupštini se bira predsjedništvo od šest članova i Centralni odbor – najviši izvršni organ SSC. Članovi njenog predsjedništva su *ex officio* i članovi Centralnog odbora. Oni naizmjenično predsjedavaju plenarnom skupštinom. Važna činjenica je da SSC ne posjeduje nikakva ovlašćenja niti mehanizme preko kojih bi mogao donositi zakone ili slične odluke koje bi obavezivale crkve članice. Njegov autoritet je toliki, kolika mu je moć uvjeravanja.³⁵

Centralni odbor, sa sjedištem u Ženevi, rukovodi radom SSC-a između dva plenarna zasijedanja i sastaje se jednom godišnje. Njega čine delegati crkava članica, po principu srazmjerne konfesionalne zastupljenosti, koji biraju glavnog sekretara. Ovaj odbor prati finansije i bavi se praktičnim ekumenskim pitanjima. On, bira Izvršni odbor, koji mu odgovara za svoj rad. Ovo operativno tijelo je sastavljeno od 25 članova i zasijeda do tri puta godišnje.

³⁵ Juraj Kolarić, *n. dj.* 697.

Od organa koji imaju stalnu funkciju izdvaja se Generalni sekretarijat. Na čelu ovog nalazi se generalni sekretar kojeg, takođe, bira Centralni odbor na period od sedam godina. On nadzire rad kancelarije za informisanje, kao i odjeljenje za finansije i upravljanje. U okviru njegove nadležnosti rade sljedeća velika odjeljenja: studijsko odjeljenje, odjeljenje za misije i evangelizaciju, odjeljenje za ekumensku akciju, odjeljenje za međucrkvenu pomoć, služba za izbjeglice i služnje svijetu, komisija crkava za međunarodne odnose. Pojedina odjeljenja su podijeljena u posebne referade. Ona periodično održavaju svoje internacionalne konferencije a naročito prva tri, koja upravljaju radom pokreta *Praktično hrišćanstvo*, *Vjera i poredak* i *Međunarodni misijski savjet*.³⁶

Oko pojmovnog shvatanja crkvenosti raspravljalo se na konferenciji u Lundu 1952, na kojoj su došli do izražaja različiti hrištološki pristupi. I pored toga, prisutni delegati iz raznih crkava izrazili su čvrstu namjeru da ostanu zajedno kroz minimum jedinstva u Hristu, svom zajedničkom Gospodu, što je izraženo u bazičnoj formulaciji: „Svjetski savjet crkava je zajednica crkava koje priznaju Hrista kao Boga i Spasitelja“.³⁷ Ovakva formulacija nije predstavljala njegovu vjeroispovijest ili *credo*, jer crkve članice same odlučuju da li je navedena baza u skladu sa njihovom doktrinom, i može li kao takva predstavljati osnovu za njihovo članstvo u SSC.

Druga generalna skupština, održana u Evanstonu (SAD) 1954. godine, zasijedala pod motom „Rastimo zajedno“. Učesnici su pokazali snažnu želju da zajednički nastave putem koji vodi željenom jedinstvu, ma kako taj cilj izgledao daleko, a skepticima i nedostižno. Ono što upada u oči je da su protestanti donekle „omekšali“ svoje mišljenje o kriterijumima za tumačenje Svetog

³⁶ *Ibid.*

³⁷ *Ibid.*

pisma. Napredak u hermeneutici se ogleda u tome što sada protestanti, doduše suzdržano, ipak dopuštaju svrsishodnu mogućnost crkvenog tumačenja Biblije, ne naglašavajući njen isključivi normativni karakter i autoritet kao ranije.³⁸

Na trećem plenarnom zasijedanju u Nju Delhiju 1961, postojeća „baza“ je poprimila trinitarni oblik i jače izražen biblijski karakter kroz sljedeću formulaciju: „Svjetski savjet crkava je bratska asocijacija crkava koje u skladu sa Svetim pismom ispovijedaju Gospoda Isusa Hrista kao Boga i Spasitelja i koje se trude da zajednički odgovore svome pozivu u slavu jedinoga Boga Oca, Sina i Svetoga Duha.“³⁹ Na ovaj način su se stekli uslovi da pravoslavni stupe u punopravno članstvo SSC. Među 23 novoprimljene crkve, uglavnom protestantske provenijencije, našle su se Ruska, Rumunska i Bugarska pravoslavna crkva.⁴⁰ Njihovim prijemom se osjetio jak doktrinarni uticaj na ekumenski pokret.

Pored proširenja članstva na ovoj generalnoj skupštini došlo je i do ujedinjenja sa Međunarodnim misijskim savjetom, koji je postao „Odjeljenje za svjetsku misiju i evangelizaciju“ SSC. Time su pitanja misijskog djelovanja postala baština sveukupnog hrišćanstva, a ne samo njegovog zapadnog dijela, što je bio slučaj do tada.

Tokom zasijedanja dominiralo je pitanje hrišćanskog jedinstva. Svjesni veličine postavljenog cilja, predstavnici raznih crkava su raspravljali o mogućnostima pronalaženja puteva međusobnog približavanja na crkvenom i doktrinarnom planu. Složili su se da je nužno, kroz „dijalog ljubavi“ koji treba marljivo njegovati i

³⁸ *Ibid*, 679.

³⁹ *Ibid*, 698; Up: Čedomir Drašković, *O ekumenizmu...* 10.

⁴⁰ *Ibid*. Nekoliko godina nakon Nju Delhija praktično će se sve veće pravoslavne crkve priključiti SSC, a među posljednjima punopravni član će postati i Srpska pravoslavna crkva 1965. godine u Enugu (Nigerija).

unapređivati, zajednički težiti afirmaciji evangelizacije, prilagođene potrebama savremenog čovjeka i društva.⁴¹

Socijalno dinamične i nemirne 1968. godine, u švedskom gradu Upsali, održana je četvrta skupština SSC, tematski naslovljena biblijskom porukom „Evo, sve činim novo“. Siže konferencije bi se mogao svesti na poziv hrišćanima da se revnosno zauzmu za međusobnu solidarnost u izgradnji pravednijeg društva. Na ovom skupu je već bio uočljiv uticaj pravoslavne eklesijologije koji je doprinio da se katoličnost shvata i pneumatološki, a ne samo hristološki kao do tada. Zbog društveno-političkih previranja se ipak najviše pažnje posvetilo socijalnoj dimenziji i zbivanjima, koja su uznemiravala duhove, izvan granica crkvene stvarnosti. U duhu koncilskog otvaranja Rimokatoličke crkve ekumenskim trendovima, stigla je čestitka i podrška SSC iz pera urednika katoličkog časopisa „*Civiltà Cattolica*“.⁴²

Peta skupština SSC održana je 1975. godine u Najrobiju, glavnom gradu Kenije. Od prvobitnog plana, da se ova konferencija održi u Džakarti, se odustalo zbog protivljenja indonezijskih muslimana. Na plenumu se raspravljalo o temi pod naslovom „Hristos oslobađa i ujedinjuje“. Delegati su istakli da bi model jedinstva u različitosti, odnosno pomirenih razlika, mogao predstavljati jednu od prihvatljivih mogućnosti hrišćanskog ujedinjenja. Interesantan je i slogan sa ove skupštine koji efektno i domišljato tretira socijalnu dimenziju: „Bogati moraju živjeti skromnije kako bi i siromašni mogli skromno živjeti“.⁴³ Tako su se u fokusu rasprave ovog plenarnog zasijedanja našli problemi zemlja Trećeg svijeta i onih sa dominantnom pravoslavnom većinom.

⁴¹ Vidi: „Generalna skupština hrišćana u Nju Delhiju“, u: *Glasnik Srpske pravoslavne crkve*, Beograd, 1962, br. 2. 87–88.

⁴² Juraj Kolarić, *n. dj.* 680.

⁴³ *Ibid.*, 682.

Naredna generalna skupština (šesta po redu) održana je 1983. godine, u Kanadi, na temu „Isus Hristos – život svijeta“. Osim predstavnika crkava članica, njih 840, prisutan je bio i veliki broj gostiju, posmatrača i predstavnika medija, tako da je Vankuver od 24. jula do 10. avgusta te godine ugostio ukupno oko 4 hiljade ljudi, vođenih mišlju i željom za jedinstvom hrišćana. U žiži interesovanja ove konferencije su bili sociokulturni problemi u svijetu, dok se o teološkim pitanjima relativno malo raspravljalo. Sa skupa su upućene kritike bogatim i moćnim zbog izrabljivanja, rasizma (s posebnim akcentom na stanje u Južnoj Africi), nuklearnih prijetnji i nepoštovanja ljudskih prava, osobito američkih domorodaca i osoba se hendikepom. Ipak pristup različitim osudama bio je selektivan i ideološki pristrasan.⁴⁴

Povela se žučna rasprava o vjerskim pravima u Sovjetskom Savezu koja je izazvala priličnu podijeljenost i neslaganja. Tadašnjeg generalnog sekretara SSC Filipa Potera su kritikovali za nedovoljno agilan odnos prema tom problemu. On je kritiku odbacio kao nedovoljno utemeljenu, ali je u znak nezadovoljstva zasijedanje napustio predstavnik sovjetskih baptista Georgij Vins. S druge strane, delegat Ruske pravoslavne crkve protojerej Vitalij M. Borovoj je u svom medijskom obraćanju izjavio da njegova crkva otvoreno odbacuje marksističku ideologiju, ali podržava politiku sovjetskih vlasti jer je smatra „pravednom“.⁴⁵ On je objasnio pragmatično držanje RPC, koja početkom komunističke vladavine u njoj nije vidjela ništa dobro, ali je vremenom počela pokazivati razumijevanje prema određenim potezima sovjetske vlasti koji su koristili društvu. Nije ispuštao ni da naglasi da se u posljednje vrijeme sve više mladih i inteligencije vraća crkvi, među kojima ima i onih sa partijskom knjižicom.

⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁵ *Ibid.*

Skupština u Vancouveru je okupila veliki broj mladih, gotovo jednu trećinu, koji su oštro kritikovali držanje crkava i politiku zapadnih zemalja prema siromašnima širom svijeta. Plenarnom zasijedanju je prisustvovao i značajan broj žena: oko 250 predstavnica raznih crkava.

Katolička crkva, iako sama nije članica SSC sa kojim je uspostavila službene odnose 1965. godine, uputila je dvadesetočlanu delegaciju posmatrača, koju su činili sveštenici, redovnici i laici iz 14 zemalja, imenovani od strane Svete Stolice. Ona je, takođe, i aktivno učestvovala u pripremi Skupštine. Papa Jovan Pavle II je tom prilikom uputio čestitku generalnom sekretaru SSC dr Poteru, sa najboljim željama za uspjeh samita. Kao akt dobre volje i želje, da se podupre uspješan rad Skupštine, početkom 1983. godine Sekretarijat za jedinstvo hrišćana iz Rima uputio je cirkularno pismo svim biskupskim konferencijama, tražeći da se tema za molitvenu osminu te godine naslovi „Isus Hristos – život svijeta“, sa asocijacijom na tekuću Skupštinu SSC u Vancouveru.

Ovaj ekumenski skup je pokazao da tzv. „organizovani ekumenizam“ poprima čvrste oblike i strukturu, i biće upamćen po spektakularnom zajedničkom bogoslužjenju u velikom šarenom šatoru.⁴⁶

Na sljedećoj skupštini održanoj u australijskom gradu Kanberi 1991. u centru pažnje učesnika našao se problem prozelitizma, koji se do tada smatrao iskvarenim svjedočenjem vjerske istine uz upotrebu pogrešnih metoda u evangelizaciji. I ovog puta je oštro osuđen kao „sablazan“ koja dalekosežno remeti međukonfesionalne odnose i nanosi štetu pravoj duhovnosti.

⁴⁶ *Ibid.*, 683.

Razmatrajući problem crkvenog jedinstva skupština u Kanberi se pod motom „Dođi Duše Sveti i obnovi sve stvoreno“ fokusirala na uzajamno priznanje crkvenih službi i zajedništvo za „Gospodnjom trpezom“. U zaključcima sa ovog ekumenskog zasjedanja posebno je značajan poziv svim članicama Savjeta na uzajamno priznavanje krštenja i ustrojstva crkvenih službi, kao i Nikejskog simbola vjere.

Tokom održavanja ovog samita obnovljena je rimokatolička radna grupa u okviru SSC, sa ciljem daljeg unapređenja odnosa i približavanja RKC i SSC.⁴⁷

Skupština podijeljena u četiri odbora, koji su pojedinačno radili u deset pododбора, obrađivala je i brojna ostala pitanja, od kojih svakako treba istaći pitanja žena, mladih, pentekostalizma, sinkretizma rata, siromaštva i sl.

Na jubilarnom zasjedanju SSC 1998. godine u Harareu (Zimbabve) doneseno je više važnih dokumenata, od kojih je najznačajniji „Izjava o zajedničkom razumijevanju i viziji Svjetskog savjeta crkava“. Ovaj dokument se odnosio na namjeru formiranja novog tijela, koje bi činile hrišćanske crkve i zajednice koje nijesu članice SSC. Ideja potekla od jednog dijela učesnika nije zaživjela, jer je prevladalo većinsko mišljenje da bi osnivanje jednog takvog tijela učinilo suvišnim SSC.

Sa ovog skupa koji se održao pod motom: „Povratak Bogu – radujmo se u nadi“, upućen je apel razvijenim zemljama da oprostite nagomilane dugove siromašnima do 2000. godine.

Pravoslavni učesnici ovog skupa izrazili su nezadovoljstvo radom skupštine, što se očitovalo kroz simboličan broj predstavnika koje su pojedine pravoslavne crkve poslale na plenum, dok su Bugarska i Gruzijaska pravoslavna crkva zamrzle svoje

⁴⁷ *Ibid*, 684.

članstvo u SSC. Pravoslavni, ionako u manjini (15 pravoslavnih crkava participira u Savjetu koji broj 342 hrišćanske crkve i zajednice), iskazali su nezadovoljstvo temema koje su dominirale radom skupštine pod uticajem liberalnih protestanata, od kojih su posebno delikatna pitanja rukopoloženja žena za sveštenike i socijalna prihvatljivost homoseksualnog opredjeljenja. Njih je takođe tangirao stalni priliv različitih hrišćanskih denominacija zbog čega su, prilikom usvajanja dnevnog reda i izbora tema za raspravu, pravoslavni ostajali uglavnom u manjini.

Na devetoj skupštini, održanoj u Porto Alegreu od 14. do 23. februara 2006, čuli su se dosta pesimistični tonovi o prilikama u savremenom svijetu. Konstantovano je da se SSC nalazi u krizi koja, kako nas uči istorija, s druge strane može biti podsticajna za preobražaj i ozdravljenje i crkve i svijeta. Predsjednik Savjeta je u svom izvještaju naveo da crkve posmatra kao misionarske zajednice, koje se ne zatvaraju u etničke i nacionalne granice.⁴⁸ On je pošao i korak dalje istupajući sa tezom: ako Crkva danas želi mijenjati svijet na bolje, mora izaći iz svoje začaurenosti i samodovoljnosti, te se mora otvoriti prema svijetu i biti nanovo misionarska, a ne institucionalna u smislu strogog čuvanja tradicije. Ona je poslana da svjedoči i najavljuje „dobru vijest“ nade svim ljudima, te je njen prvi i osnovni zadatak biti u svijetu i preobražavati ga za bolje sutra. Ona mora biti Crkva za druge.⁴⁹

Crkva treba u procesu globalizacije nanovo otkriti svoj identitet i u diskursu sa ostalim subjektima pluralnog društva biti

⁴⁸ Milan Špehar, *Ekumensko vijeće crkava*, Glas Koncila, Zagreb, 2009, 299.

⁴⁹ *Ibid.* Važnost produblivanja misionarske svijesti naglašava i papa Jovan Pavle II: „I u Evropi kao i na drgim kontinentima, Crkva mora da postane svesna toga da je svuda i uvek misionarska (*in statu missionis*). Jovan Pavle II, *Sećanje i identitet*, Clio, Beograd, 2008, 113.

konstruktivan partner u izgradnji boljeg i humanijeg čovječanstva. Savremeni ekumenizam treba da bude okrenut svakodnevnim problemima čovjeka, koji predstavlja najveću vrijednost i mjeru svih stvari. Takvom dinamikom ekumenizam postaje podsticajan za revitalizaciju i obnavljanje *ad intra*, koji vode željenom cilju: sveobuhvatnom hrišćanskom jedinstvu. Takvo jedinstvo Crkve podrazumijeva jedinstvo cjelokupnog čovječanstva, koje se onda može efikasno suprotstaviti savremenim oblicima rasizma, fašizma i sličnim društvenim tendencijama. Zato je potrebna „metanoja ljudskog srca“, koje će biti dovoljno snažno da mijenja društvene strukture na bazi univerzalnih vrijednosti. Preobražena Crkva bi bila moralni glas u svijetu pomirenih različitosti.⁵⁰

U Izvještaju odbora za generalne politike posebno se ističe potreba saradnje sa Katoličkom crkvom i njenim biskupskim konferencijama na nacionalnim nivoima, kao i sve bolja saradnja sa pentekostalnim crkvama.⁵¹

Odbor za programe je u svom izvještaju naglasio da je misija najvažniji crkveni zadatak, te da je Crkva svojim poslanjem dužna da manifestuje jedinstvo duha i volje u različitosti. Ona djeluje u svijetu različitih ideologija koje se nerijetko sukobljavaju, zbog čega mora pozivati na dijalog, toleranciju i mir, te dići svoj glas protiv svih vrsta nepravdi, tlačenja i nečovječnog ponašanja koje unižava ljudsko dostojanstvo. U zaključku izvještaja stoji da SSC ima obavezu da podstiče dijalog, ljubav i saradnju među hrišćanskim crkvama na putu do konačnog jedinstva.⁵²

⁵⁰ Milan Špehar, *n. dj.* 311.

⁵¹ *Ibid.*

⁵² *Ibid.*, 315.

Ekumenska praksa u Crnoj Gori

Politika zaokreta pape Jovana XXIII prema Istoku, pozitivno se reflektovala i na vjerski život u Crnoj Gori, kao dijelu šire jugoslovenske federacije. Njene implikacije su se odnosile na vjersku politiku državnih organa prema pripadnicima Rimokatoličke crkve na području republike. Pod uticajem papinog ekumenizma i koncilskih usmjerenja intenzivirani su kontakti predstavnika katoličkog episkopata sa pravoslavnim sveštenstvom na području Crne Gore. U njima su posebno prednjačili Aleksandar Tokić, nadbiskup barski, i Gracija Ivanović, apostolski administrator Kotorske biskupije, koji su ujedno prisustvovali zasijedanjima Drugog vatikanskog koncila. U zanosu jovanovskog zaokreta oni su nastojali da oživotvore koncilske zamisli u Crnoj Gori i da u otvorenim razgovorima sa pravoslavnim kolegama posiju sjeme ekumenizma za budućnost jedinstva hrišćanskih crkava. U tom duhu je nadbiskup Tokić vodio razgovore sa mitropolitom crnogorsko-primorskim Danilom Dajkovićem. On je insistirao na povezivanju i što tješnjoj saradnji njihovih crkava, s krajnjim ciljem hrišćanskog jedinstva u doglednoj perspektivi. Mitropolit Danilo se držao prilično uzdržano u tom pogledu, smatrajući optimističko viđenje skorog jedinstva crkava nerealnim.⁵³ Slično nadbiskupu Tokiću i apostolski

⁵³ Zvezdan Folić, *Država i vjerske zajednice u Crnoj Gori 1945–1965*, Podgorica, 2007, 462–463.

Tokić je mislio oslanjajući se na tradiciju prvih deset stoljeća jedinstva opšte Crkve, kao i na teloško- dogmatsku bliskost, sakramente i episkopsko nasljeđe, da će pravoslavne crkve prije ostalih hrišćanskih denominacija postići jedinstvo sa rimokatolicima. Prilikom posjete manastiru Ostrog, on je u spomen knjizi otvoreno napisao, da bi dvije crkve trebalo da se ujedine sa svim hrišćanima.

administrator kotorske biskupije Gracija Ivanović je preduzima niz aktivnosti slijedeći intencije Drugog vatikanskog koncila. On je nastojao da tradicionalno skladne odnose i vjersku toleranciju između katolika i pravoslavnih na području svoje dieceze još više razvije, kroz međusobne pozive i posjete prigodom vjerskih svečanosti.⁵⁴ Da bi podstakao intenziviranje kontakata sa pravoslavinima izdao je u maju 1961. godine Okružnicu, kojom je pozvao svoju pastvu da se svesrdno založi na putu jedinstva hrišćana, kroz individualni napor u duhu praktičnog ekumenizma.⁵⁵ Ivanović se trudio da na fonu ekumenskih nastojanja animira mitropolita Dajkovića ističući pozitivno iskustvo u odnosima dvije crkve, s akcentom na nemjerljiv doprinos pojedinih ličnosti iz prošlosti, skladnom suživotu, toleranciji i patriotizmu na ovom prostoru. Povodom smrti pape Jovana XXIII administrator Ivanović je u katedrali Sv. Tripuna održao pomen kome je prisustvovao arhijerejski namjesnik Boke Kotorske, protojerej Bogoboj Milošević, u pratnji jednog broja pravoslavnih vjernika.⁵⁶

⁵⁴ *Ibid.* Tih godina su pripadnici obje konfesije posjećivali jedni druge raznim povodima. Jedna takva posjeta se desila pravoslavnoj crkvi u Đenovićima, gdje su dvije katoličke redovnice na Uskrs 1963. prisustvovala svečanoj liturgiji. Iste godine na Cetinju 12. jula, na proslavi Petrovdana bilo je prisutno oko tridesetak vjernika Kotorske biskupije, predvođenih sveštenikom Nikom Prelom i jednom redovnicom, koje je nakon proslave primio mitropolit Danilo. Nekoliko mjeseci kasnije, u novembru 1963. na Cetinju je održana jubilarna godišnja skupština Udruženja rimokatoličkih sveštenika. Uoči održavanja skupštine oni su posjetili mitropolita Danila i pozvali ga da prisustvuje njihovom skupu, čijem se pozivu mitropolit odazvao.

⁵⁵ Marko Nikolić, *Ekumenski odnosi Srpske pravoslavne i Rimokatoličke crkve 1962–2000. godine*, Službeni glasnik, Beograd, 2011, 528.

⁵⁶ *Ibid.*, 528–529.

Prilikom pedesetogodišnjice beatifikacije bl. Ozane 30. aprila 1977. godine svečanosti je prisustvovao protojerej Vaso Ivošević, paroh kotorski, ispred Mitropolije crnogorsko-primorske, održavši prigodan govor.⁵⁷

Nakon mjesec dana u Kotoru i Herceg Novom održana je još jedna godišnjica povodom beatifikacije franjevačkog kapucina Leopolda (Bogdana) Mandića. Njega je 2. maja 1976. godine, papa Pavle VI na trgu pred bazilikom sv. Petra u Rimu proglasio blaženim. Na svečanosti, u njegovom rodnom Herceg Novom, pored velikodostojnika Katoličke crkve bili su prisutni pravoslavni predstavnici na čelu sa mitropolitom Danilom Dajkovićem. Pored crnogorsko-primorskog mitropolita u delegaciji su bili: protojerej Danilo Marić, starješina manastira Savina, protojerej Vaso Ivošević, paroh kotorski, i protojerej Vladimir Lazarević. Okupljenima se obratio mitropolit Danilo sa podsjećanjem na tradicionalnu toleranciju i dobre odnose između dvije crkve koje su njegovali njihovi velikodostojnici, sa posebnim osvrtom na Petra II Petrovića Njegoša koji je često posjećivao katoličku familiju Ivanović u Dobroti. Tu ekumensku praksu su nastavili i mitropoliti Ilarion Roganović, Visarion Ljubiša, Mitrofan Ban, Gavriilo Dožić, Joanikije Lipovac, Arsenije Bradvarević, kao i bokokotorski episkopi Gerasim Petranović, Dositej Jović i Kirilo Mitrović. S druge strane, ekumensku otvorenost prema pravoslavcima posebno je iskazivao kotorski biskup Frano Učelini, naglasio je mitropolit Dajković. On je dalje rekao da mu je nakon ustoličenja „bila želja“ da nastavi s praksom njegovanja dobrih odnosa svojih prethodnika sa pripadnicima RKC, ističući da je na poziv don Gracije

⁵⁷ Vaso Ivošević, „Dijalog ljubavi kroz svete“, u: *Pravoslavlje*, 1. 06. 1977, br. 245, 5.

Ivanovića prvo posjetio crkvu Gospe od Škrpjela, pa tek potom pravoslavne bogomolje u Boki Kotorskoj.⁵⁸ Prijateljske relacije sa barskim nadbiskupom Tokićem i apostolskim administratorom Kotorske biskupije, Ivanovićem okarakterisao je kao „bratsko razumijevanje“ i saopštio prisutnom kardinalu Franju Šeperu da se nigdje u Jugoslaviji „ne sprovodi vjerska trpeljivost“ kao u Crnoj Gori, o čemu svjedoči veliki broj mješovitih brakova i stalne posjete katoličkih vjernika pravoslavnim bogoslužjenjima.⁵⁹

Kardinal Šeper se obratio okupljenima i u svom govoru naglasio da praktični „svakodnevni ekumenizam“ podrazumijeva molitvu, ljubav i razumijevanje među pripadnicima različitih konfesija, a sve izvan toga pripada teolozima i crkvenim poglavarima.⁶⁰

Paroh kotorski Vaso Ivošević je u svom govoru u katedrali Sv. Tripuna imao nešto drugačije mišljenje, ustvrdivši da se hrišćani nedovoljno poznaju, zbog čega je potrebno da sveštenstvo crkava u dijalogu, svojim djelima „žrtve za drugoga“, predvodi vjernike u međusobnom zbližavanju, jer sve drugo predstavlja puku formu koja ne vodi istinskom zajedništvu.⁶¹

Mitropolit Danilo je 1979. godine uputio čestitke novoustoličenom nadbiskupu barskom Petru Perkoliću. On mu je poželio uspjeh u pastirskoj misiji koja je puna izazova, osobito na putu zbližavanja njihovih crkava.⁶²

⁵⁸ Marko Nikolić, *n. dj.* 529–530.

⁵⁹ *Ibid.*, 530.

⁶⁰ *Glas Koncila*, god. XVI, br. 9 (354), 8. svibnja 1977, 6.

⁶¹ *Ibid.*

⁶² *Glas Koncila*, god. XVIII, br. 7 (402), 1. travnja 1979, 17.

Crnogorska sakralna baština je u arhitektonskom smislu jedinstvena po postojanju crkvi sa dva oltara, od kojih su najpoznatije Crkva Sv. Tekle i Sv. Petke u Polju na prostoru Spiča (današnjeg Sutomora).⁶³ Krajem aprila 1987. godine u obnovljenoj Crkvi Sv. Tekle vršili su na istom oltaru bogosluženje mitropolit Danilo i biskup kotorski Ivo Gugić sa po svojih dvanaest sveštenika, što je predstavljalo jaku simboliku u hrišćanskom apostolskom smislu svete trpeze i bratske ljubavi.⁶⁴

Nastojanja rimokatoličkih velikodostojnika, pod uticajem papinih koncilskih usmjerenja i nove orijentacije vaticanske diplomatije, primana su dosta rezervisano od strane republičkih i državnih organa ondašnje Jugoslavije. Tome je dodatno doprinosila činjenica da se centar katoličanstva nalazio van granica zemlje, što je kod domaćih organa vlasti stvaralo sumnju u savim lojalan odnos i harmoničnost s državnim interesima. Refleksije Jovanove politike dijaloga i ekumenske otvorenosti nijesu se posve uklapale u poglede državne vlasti, koja nije dopuštala da se bez njene kontrole odvija vjerski život i međukonfesionalna interakcija. Ideološka monolitnost je imala monopol u društvenim tokovima, ne prihvatajući izazov i samoinicijativu druge vrste u tom sloju društvene stvarnosti.

⁶³ Na području Spiča je u prošlosti bilo još dvoltarskih crkava: Sv. Jovana, Sv. Petra, Sv. Đorđa i Sv. Dimitrija na tvrđavi Nehaj. Pored navedenih crkava posebno je karakteristična crkva Sv. Roka sa zajedničkim oltarom za služenje oba obreda. Šire o tome: Ivan Jovović, „Dvooltarske crkve na Crnogorskom primorju“, *Matica*, god. XIV, broj 53. (proljeće 2013), Cetinje-Podgorica, 2013, 63–88.

⁶⁴ *Glas Koncila*, god. XXVI, br. 20 (675), 17. svibnja 1987, 10.

Vjerska tolerancija se u Crnoj Gori sačuvala i nakon ratnih dešavanja i raspada jugoslovenske federacije devedesetih godina. Uvriježenu tradiciju međusobnog poštovanja i uvažavanja različitih konfesija u Crnoj Gori nijesu uspjele bitnije poremetiti negativne tendencije iz okruženja, te se danas ova civilizacijska tekovina afirmiše na najbolji način pred savremenim svijetom.

* * *

Ekumenska ideja je odoljela izazovima vremena, uprkos stalnoj opasnosti da na krivudavom putu hrišćanskog jedinstva ugasne i zadnji plamičak nade. Ne smijemo biti u zabludi i misliti da je rana crkva bila imuna na različita gledišta. Ona su u svom zametku nosila klicu razdora, što je tokom vremena dovelo do crkvenog nejedinstva i odijeljenosti hrišćanskih denominacija. Međutim, na osnovu ekumenskih dokumenata možemo jasno uočiti tendencije ka ponovnom uspostavljanju punog jedinstva. Modeli za njegovo uspostavljanje prilično su se razlikovali: od „ponovnog vraćanja otpalih“ u punoću hrišćanskog jedinstva, kako ga je shvaćala RKC do Drugog vatikanskog koncila, ali i konzervativniji krugovi unutar pravoslavlja, do postepenog uspostavljanja „jedinstva u različitosti“.

Ekumenska ideja se vremenom institucionalno oblikovala kroz SSC, ali kako smo gore pokazali bez konkretnih rezultata, ako se izuzme uspostavljanje dijaloga kroz zajedničko traženje puteva za ostvarenje proklamovanog cilja. Ako se uzme u obzir činjenica da RKC koja okuplja najveći broj vjernika nije uzela aktivno učešće u njegovom radu, osim na nivou predstavnika, onda se objektivno ne može govoriti o prevelikim uspjesima ove organizacije.

Dosadašnja ekumenska nastojanja nosio je poletni optimizam, koji je često zanemarivao prepreke što su ih vjekovi razjedinjenosti postavljali pred njihove sudionike. On bi splasnuo kada bi se zainteresovane strane suočile sa razlikama koje se preko noći nijesu mogle poništiti ili zanemariti. Zbog toga pred zagovornicima ekumenizma predstoji iznalaženje novih puteva, koji će ih odvesti do željenog cilja za čije ostvarenje je potrebno mnogo strpljenja, iskrenosti, žrtve i pokajanja.